

crizele cretane (p. 136), caracterizată de suplețe și siguranță s-a exprimat în condiții complexe, caracterizate de multiple interese și factori de presiune. Autorul acreditează ideea unei politici engleze proprii “pe tărâmul *chestiunii orientale*” (p. 145), întemeiată pe abilitatea unei diplomații capabilă să contracareze atât veleitățile de supremație ale Rusiei sau Austriei, cât și poziția Franței lui Napoleon al III-lea față de evoluțiile politice din Orient.

Modalitatea de prezentare a lucrării, deși preponderent evenimentțială, nu exclude demersul interpretativ. Reușita acestui demers istoriografic constă atât în diversitatea și calitatea informației, cât și în capacitatea autorului de a realiza profunde legături între politica externă engleză și dinamica unei problematice de mare anvergură, cum este cea circumscrisă *chestiunii orientale* în secolul al XIX-lea.

CLAUDIU TOPOR

Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în epoca luminilor*, traducere din engleză de Bianca Rizzoli, Humanitas, 2000, 542 p.

Larry Wolff analizează o problemă actuală și incitantă mai ales pentru locuitorii acelei părți a continentului care se simt astăzi ținută departe de o Europă de care accidentul comunist i-a despărțit. Lucrarea își propune să contrazică ideea că Europa de Est a apărut doar ca urmare a împărțirii lumii în sfere de influență după cel de-al doilea război mondial. Deși discursul rostit de Churchill la Fulton a fixat în memoria colectivă separarea în două zone a Europei ca indestructibil legată de războiul rece, cortina de fier care se ridica acum nu făcea decât să reclădească o barieră care existase și pînă atunci. Larry Wolff se ocupă de apariția noțiunii de Europa de Est și arată ce însemna pentru occidentalii secolului XVIII această zonă. Sunt urmărite mărturiile călătorilor străini dar și ale celor care au scris despre Europa Răsăriteană fără să fi ajuns acolo, fie că descriau false călătorii, fie că se numărau printre sfătuitoarii monarhilor luminați din această parte a lumii.

Autorul nu-și propune să dezbată cauzele dezvoltării diferite a unei părți a continentului nostru, ci se oprește la momentul în care

Occidentul începea să observe o anumită zonă apropiată geografic dar diferită din punctul de vedere al civilizației. Este vorba de secolul luminilor, când se descoperă și se cercetează o parte a lumii care acum capătă și un nume: Europa de Est. Tot acum axa nord-sud, care era folosită pentru a împărți continentul începe să fie înlocuită de cea est-vest, favorizată de descoperirea acestei noi zone, integrată din punct de vedere geografic Europei dar percepută ca atât de diferită. Larry Wolff spune clar că nu și-a propus o carte despre Europa de Est ci despre urmele lăsate în mentalul colectiv de ceea ce era în același timp un teritoriu geografic și o idee filozofică (p. 467).

Cercetarea folosește scrierile călătorilor prin estul continentului, sursă mereu ofertantă care dă o notă de anecdotic, dar aceasta este doar o fațadă care face mai atractiv un demers serios de surprindere a fuselajului de idei care începea să se închege despre Europa Răsăriteană și de recuperare a unei dimensiuni simbolice a acestor jurnale de călătorie. Sunt analizate mai multe scrieri ale celor suficient de temerari încât să-și propună să ajungă să viziteze și să prezinte apoi o lume care era văzută de multe ori drept un spațiu lipsit de civilizație, un supliciu pentru cei veniți din exterior.

Europa de Est, numită așa de contele de Segur, este descoperită și folosită în secolul al XVIII-lea ca parte complementară a vestului continentului. Lipsit de civilizație în comparație cu occidentul iluminist, "orientul Europei" era folosit de călătorii și gânditorii din epocă tocmai pentru a defini și a așeza pe un soclu civilizația vestică.

Demersul lui Larry Wolff poate părea la o primă vedere nu unul foarte novator fiind puse în discuție o serie de mărturii ale călătorilor occidentali în estul Europei pe care încep să-l perceapă ca pe o zonă distinctă între Orient și Occident. Dar interesante sunt perspectivele din care autorul abordează descoperirea unei părți a lumii atât de diferite. Sunt analizate percepția frontierei dintre lumea civilizată a vestului și cea complementară din est, ecourile pe care le-a avut în imaginarul colectiv descoperirea noului spațiu, încercările de cartografiere ale acestuia. Europa de Est este surprinsă ca un loc în care călătorii secolului al XVIII-lea, ca reprezentanți ai unei civilizații superioare, se simțeau îndreptățiți să supună, să posede și să se bucure de beneficiile sclaviei. Descoperirea acestor părți ale lumii, conduse uneori de personalități apropiate iluminismului, a fost un bun prilej de aplicare a noilor idei pe un teren ce aștepta să fie "civilizat". Analizarea "sfătuirii" Ecaterinei de către Voltaire și a *Considerațiilor* lui Rousseau despre cum trebuie guvernată Polonia sunt un bun prilej pentru Larry Wolff de a remarca tentația filozofilor

iluminiști de a exercita o stăpânire, e adevărat mediată și într-o țară pe care nu aveau s-o vadă niciodată, o fantasmă a posedării ce venea să verifice ideea potrivit căreia cunoașterea înseamnă putere. Spre finalul cercetării sunt înfățișate ideile pe care occidentalii le aveau despre istoria locuitorilor din estul continentului și despre felul în care arătau, toate în strînsă legătură cu moravurile lor.

În descrierile călătorilor, adevărați sau falși, în corespondența iluminiștilor interesați să simtă gustul puterii prin punerea în aplicare a planurilor lor apar câteva idei recurente care merg spre concluzia adoptată în epocă: locuitorii estului Europei sunt într-o stare de înapoiere aproape iremediabilă. Ei sunt socotiți nediferențiat urmași ai tătarilor, sarmaților, sciților ori dacilor, fiind numiți chiar așa printr-o arhaizare asumată a etnonimelor menită să sublinieze înapoierea, au chipuri înspăimântătoare, sunt superstițioși și au condiții de viață infernale.

Larry Wolff observă și o anume ierarhizare a zonelor răsăritene: după cum pentru unii granița de vest a Poloniei însemna limita dintre "lumea perfectă" și o lume a înapoierii, pentru alții spațiul est-european nu este unul unitar și are propriile lui diferențieri.

Recuperarea dimensiunii simbolice a unei cărți, *Călătoriile și uimitoarele peripeții ale baronului Munchhausen*, căreia foarte mulți i-au reținut mai ales caracterul fantastic, permite autorului să surprindă, în această parodie a jurnalelor de călătorie, o ironică ierarhizare a zonelor lumii și o foarte clară percepere a Europei de Est în imaginarul colectiv. Baronul Munchhausen trece din Europa Răsăriteană în Orient și de aici pe lună, sugerând apropierea de spațiul extraterestru a unei zone în care oameni ciudați și animale fantastice erau supuse de îndrăznețul călător, simbol al occidentalului dornic să posedă, cu trufia cuceritorului, civilizația înapoiată.

Despre o posedare asemănătoare este vorba și în memoriile nu mai puțin celebrului Casanova. Europa de Est se asociază la el cu sclavia care face inutile talentele sale de cuceritor. Încercarea sa de a civiliza o tânără rusoaică, pe care o cumpăraseră, este un succes pînă la un punct, dar nu poate depăși unele îngrădiri: educația este inevitabil violentă din cauza sălbăticiei greu de reprimat a elevei și deși aceasta ajunge să se comporte precum o vestică, ea rămîne în continuare o sclavă.

Imposibilitatea renunțării la violență în relațiile interumane în Europa de Est pare a fi o concluzie unanimă a călătorilor occidentali, observă Larry Wolff. Spiritul iluminist al celor mai mulți dintre vizitatori

i-a îndemnat nu o dată să încerce să nu se folosească de acest mijloc de control. Ei s-au simțit datori să justifice acceptarea bătăii și elaborează pentru aceasta episoade anecdotice cum este cel al baronului Tott care propune cititorilor "să-i cunoască pe moldoveni". După ce încercarea sa de a-i trata omeneste pe moldoveni dă greș, el acceptă violența ca inevitabilă în relațiile cu acești oameni total incompatibili cu civilizația iluministă. Concluzia lui Larry Wolff scoate în evidență și mai mult că occidentalii aveau în față un spațiu diferit de lumea lor, în care regulile nu mai puteau să fie aceleași:

Optimismul iluminismului, încrederea lui în natura umană nu rezistaseră la testul Europei de Est, iar Tott își îngăduia să renunțe la "omenia lui încăpățânată". În același fel, în Rusia, Casanova și Segur uitaseră de orice scrupule cu privire la sclavie, fie că aceasta însemna deținerea câtorva robi sau subjugarea brutală a întregii clase a țăranilor.[...] Europa de Vest sfârșea prin a încuviința, ba chiar prin a aplauda, violențele impuse Europei de Est (p. 107-108).

Călători reali sau voiajori ai spiritului, cuceritori adevărați sau doar luptători pentru cunoașterea lumii, diplomați, cartografi și filozofi, toți au contribuit la nașterea unei idei, Europa de Est. Aceasta a fost posibil datorită unei efervescențe a setei de cunoaștere asigurată de Iluminism. O altă cauză a apariției noțiunii de Europa de Est este nevoia propriei delimitări, a introspecției care i-a făcut pe gânditorii iluminiști să descopere în același timp Europa de Vest. Este motivul pentru care Larry Wolff conchide:

Inventarea Europei de Est a fost în istoria ideilor un eveniment de subtilă autoreclamă și uneori de fățișă autoelogiere, prin care Europa de Vest se definea și își afirma superioritatea (p. 471).

Cartea lui Larry Wolff are meritul de a îmbina analiza formării unei concepții în mentalul colectiv cu o privire scrutătoare asupra unor izvoare care capătă astfel noi sensuri. Citatele sugestive, interpretările novatoare, stilul captivant contribuie ca această cercetare să fie pe lângă un valoros demers științific și o lectură pasionantă, care în final reușește să clarifice o problemă: împărțirea Europei în Occident și Răsărit este în primul rînd o moștenire a Iluminismului. O moștenire a cărei povară o mai simțim și azi.

ADRIAN TIMOFTI